

Gisle hogg aldri i miss

I «Soga om Gisle Sursson» ser vi noen klare trekk som er typisk for norrøn litteratur. Sagaen handler om Gisle Sursson, som er lyst fredløs for et drap. Han havner i kamp med dusørjegeren Øyolv Grå og hans menn. Allerede i motivet ser vi et gjennomgående trekk fra sagalitteraturen. På den tiden var blodhevn sett på som en rettmessig handling, og Øyolv er mannen for jobben.

Fortellingen har en underdreven stil, der drap og grufullheter beskrives i korte trekk og med lite dramatikk. Tord, en av slektingene til Øyolv, får smake sverdet til Gisle. Det som er et makabert drap, blir beskrevet i en enkelt setning, der Gisle «Kløyvde han heilt til belttestaden». Gisle møter deretter sin bane, som også beskrives enkelt og greit av den autorial refererende fortelleren.

Etter å ha sparket fra seg i starten, blir Gisle overmannet. Han får nok spydstikk til at å skjønne det er tid for Valhall. På den tiden gikk det gjerne sport i å ha en god avslutningsreplikk. Han dikter da et skaldekvad. Kvadet er bygd opp ved den norrøne strofeformen ljdahått. På den tiden brukte de alliterasjonsrim, fremfor endelsesrim, som vi har i dag. Ved ljdahått rimer en setning på seg selv, og de to neste setningene bindes sammen ved alliterasjon.

Kvinna, som lys og lett
liver hugen min opp,
stolt få høyra skal

På norrøn tid var idealet først og fremst at en mann skulle være modig. Dette ser vi i sagaen ved at Gisle, som egentlig har vært umoralsk, blir hyllet med ære etter sin død. Nettopp fordi han var så modig. Hans navn lever videre, fordi folk snakker om han. Gisle gikk alene mot 14 mann, og selv om han ikke gikk fra det med livet, er det han som står igjen med den viktigste valuttaen for 1000 år siden - ære.

Oppgave 1

Språklig sedvane

Etter mai-dagene i 1945, var det duket for en ny kamp. Samnorsk-reformen fra 1938 var ikke glemt, og etter at lykken hadde lagt seg, bevæpnet det norske folk seg med ordene. Det var klart for kamp for en annen frihet - friheten til å bruke sitt eget språk.

Det norske skriftspråket fikk i 1885 to likestilte fasiter. Det ene et resultat av en bondes vanvittige ambisjoner, og det andre fra en språklig demokrat fra Oslo Katedralskole. Jamstillingsvedtaket fra 1885 er av de viktigste i vårt lands historie.

Allikevel førte dette vedtaket til noen åpenbare problemer. Det er dyrt med to skriftspråk og påfølgende byråkrati - det er tungvint. En språkpolitisk løsning fra Arbeiderpartiet var dette famøse «udyret», samnorsk. Praktisk skulle det innebære å putte inn østlandske dialekttrekk i begge språkene. Dette ville føre til flere former, og etterhvert som folk begynte å bruke de, ville de gamle synonymene i henholdsvis bokmål og nynorsk visne hen. Noen av formene fra 1938 var valgfrie, andre ble påtvunget.

Dette var lite populært. I etterkant av krigen ville 4/5 nordmenn ha ett språk i Norge, og 75% mente bokmål skulle være utgangspunktet. Samnorsk hadde tilsynelatende enn viss appell, men språk er identitet. Når autoritære myndigheter forteller deg hvordan man skal bruke sitt eget språk, sitt eget tankeverktøy, blir det bråk.

Samnorsk polariserte også de to ytterkantene, bokmål og nynorsk. Språkene hadde hatt en lite forenlig tone i utgangspunktet. I front for Riksmålsforbundet, sto Arnulf Øverland.

Øverland hadde advart mot nazitene allerede i 1937. Han fortsatte med høylytt kritikk gjennom krigen og gjennom fangenskap i de tyske konsentrasjonsleirene. Krigslyrikken hans hadde motivert til motstand. Da han kom tilbake til Norge, var han en mann med skyhøy etos. Han var en folk så til, og hørte på. Selv om Øverland var kommunist, valgte han å gå i mot arbeidernes parti i språkdebatten. Han var forkjemper for dannet dagligtale, og leder av riksmålsforbundet.

I 1950 skriver Øverland en kronikk der han vil alliere seg med brukerne av nynorsk. Han vil at de sammen skal stå i mot samnorsk, som han mener er «et kunstsprog, ille sammenknotet av strebsomme skolelærere». Forfatteren kaller nynorsk en uvurderlig

kulturfaktor, som er til glede for alle fornuftige mennesker med forkjærlighet for norsk kultur, og som ikke lider av «partikularistisk sneversyn». Han påpeker at en forutsetning for språklig frihet er også at nynorsk må anerkjennes og ha livets rett på samme måte som bokmål.

Videre gjør han et anslag for kamp mot den departementale komité som vil øve åndelig overgrep mot barnas sjeleliv. Språk er et verktøy for tenkning, og man kan ikke erstatte barnas morsmål med en plump imitasjon - det vil bli «et almindelig kulturelt forfall». Språk er ikke partipolitikk, språk er for de som bruker det. Øverland tar til orde for et upolitisk organ til vern om riksmålet. Dets overordnede mandat skal være å verne om fri språkutvikling.

Språket er levende og i stadig vekst. Hverken talemål eller skriftspråk står uanfektet for tidens tann. Begge tar nye ord til seg, og gamle visner hen. Dette er en naturlig utvikling. Øverland motsetter seg ikke at denne tendensen vil føre til at Norge i fremtiden får ett skriftspråk. Derom er det bred konsensus, men språket har i seg selv en konservativ tendens. Utviklingen må skje over tid. Øverland sammenligner Samnorsk-prosjektet med å kjøre begge språkene gjennom en kjøttkvern. Resultatet blir påfølgende språklapskaus.

Denne mekaniske blandingen av de to språkene er ikke et levende språk. Et levende språk skaper seg selv. Det skapes mens vi taler, mens vi tenker og mens vi skriver. Språkutvikling er en naturlig prosess. Den lar seg hverken hindre eller påskynde.

Et språk er endeløst komplekst i sin natur. Det er stadig gjenstand for forandring og alterasjoner. Det er dette som gjør det dynamisk. Språk som motsetter seg denne naturloven, er et dødt språk. Et språk bare til bruk ved «lærde skoler og kultiske ceremonier», som Øverland sier.

Det moderne norske språket er langt fra norrønt. Noen likheter henger igjen, vi har blandt annet tre kjønn til felles, og vi har bevart en del ord og uttrykk. Norsk er på sin side et ordstillingsspråk, og norrønt er et kasusspråk. Et av grunnfundamentene har altså forsvunnet fra vårt originale talemål. Noen lingvister ser kanskje på dette med vemod. Men hvermannen i gaten ville nok valgt norsk anno 2015, fremfor det urnordiske.

Språkutviklingen skjer over lang tid. Dialekter og ulike språk oppstår som følge av mangel på kommunikasjon mellom folk. Geolekter har hatt særlig god grobunn i det norske landskapet, med fjell, daler og ufremkommelig natur.

I våre dager ser vi den motsatte tendensen. Det blir mer og mer kommunikasjon mellom folk. Vi er ikke lenger bundet til vår geografiske tilhørighet. Dette fører igjen til

færre dialektforskjeller. Folk fra Rogaland flytter til Trødelag, og dialektene påvirker hverandre.

Folk leser også mye mer enn før. Tidligere var lesning forbeholdt overklassen, men demokratiseringen som fulgte etter opplysningstiden har gjort verden mer egalitær. Alle har rett til å lære å lese og skrive. Det at flere leser, og leser mer, vil påvirke dialektene i bokmåls retning. Lesning fører også ofte med seg skrivning, og etter å ha skrevet «å være» et betydelig antall ganger, slutter man kanskje å si «å væra». «E» er forøverig også en lettere språklyd en «A».

Forenklingstendensen preger også språkets utvikling. Et kjennetegn på moderne språk er nettopp hvor forenklet det er. Jo eldre et språk er, jo mer komplisert er det. Latin er vanskelig og inngrodd, men må se seg slått av gammelgresk. De to nevnte eksemplene understreker også Øverlands poeng om døde språk, og deres funksjoner.

Et konkret eksempel fra våre dager, er kløyvd infinitiv, som vi har på østlandet. Forklaringen ligger i det norrøne språket, som bare besto av a-ender. Trykket på stavelene var forskjellig, og de kunne deles inn i to kategorier - overveksord og jamvekstord. De ordene som på norrønt var overveksord, hadde en overvekt av trykket på rotvokalen. Det sterke trykket på den første stavelsen ga et tilsvarende svakt trykk på siste stavelse. Når trykket på endevokalen ble svakt, ble endevokaler sårbare for vokalreduksjon. Derfor har for eksempel a-enderen i «kasta», blitt redusert til «kaste» i moderne norsk. Som nevnt er «e» en enklere lyd enn «a».

De ordene som på norrønt var jamvekstord, hadde like stort trykk på rotvokalen og endevokalen. Dermed var trykket på siste stavelse sterkt nok til å motsette seg denne vokalreduksjonen. Som en følge av dette har a-ender blitt beholdt mange steder i moderne østnorsk. Denne utviklingen har skjedd over lang tid, og vi lever nå med den i vår dagligtale.

En annen forenklingstendens i språket, er at vanskelige lyder utkonkurreres. Skarre-R tar mange steder over for rulle-R, fordi den er enklere å uttale. Skarre-R var utbredt bare på små områder for 150 år siden, men i dag har den tatt over nesten hele vestlandet. Den sprer seg i voldsom fart, men vil ikke nå østlandet. Østlandet har nemlig det som kan sies å være kryptonitten til skarre-R - tykk-L. Kakuminal-L med tungeslag, som den kalles i veldig dannede kretser, er en retrofleks lyd som ikke er kompatibel med skarre-R. Derfor er vi for øyeblikket trygge fra den påvirkningen.

I en verden som stadig blir mindre, får vi i større grad utenlandske trekk inn i språket vårt. Skarre-R kom i sin tid fra Versailles i Frankrike, men i våre dager er engelsk den store skrekken for språklige purister. Engelsk blir snakket av om lag 750 millioner

mennesker, og antallet vokser. Språket er en nødvendighet for å orientere seg i en globalisert verden, og det har åpenbare innvirkninger på språket vårt. Domenetap er et sentralt begrep i dette henseende. Man bruker ikke engelske ord og uttrykk i forbindelse med 17. mai, men i nye og moderne domener som kommer til. Offshore-bransjen, «gaming» og IT er eksempler på utsatte domener der kommunikasjonen nesten utelukkende går på engelsk.

Det er lett å slå seg fortvilet til pannen når man hører folk si «schino» og «schøttkake», men språklige purister har alltid kjempet en tapende kamp. Forandring ligger i språkets natur. «Kj»-lyden vil dø en solitær og sakte død. Om «Sch»-lyden blir truet av en enda enklere språklyd i fremtiden, vil sannsynligvis den tids språkpurister rive seg i håret på tilsvarende måte.

Man kan spørre seg om all denne regionaliseringen, standardiseringen og forenklingen vil føre til et androgynt språk som utelukkende består av binære koder. Det er vanskelig å spå fremtiden, men nøkkelen ligger kanskje i det at språket er viktig for oss. De aller fleste har en språklig bevissthet. Det er identitet, tradisjon og historie. Språk er et tankeverktøy. Den funksjonen vil det alltid ha. Selv om fremtidens språk kanskje vil likne tungetale for våre ører, vil det allikevel være naturlig å anta at det er like uttrykksfullt. Det ligger i språkets genom.

Litteraturliste

Soga om Gisle Sursson, Landslaget for Norskundervisning (LNU) 2003.

Oversatt til norsk av Jan Ragnar Hagland. Utdrag, språklig tilrettelagt

Øverland, Arnulf: «Fri sprogutvikling», *Sprog og usprog*, Riksmålsforlaget 1967